

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960

Kaaij, M. van der

Citation

Kaaij, M. van der. (2012, May 31). *Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kaaij, Meindert van der

Title: Een eenzaam staatsman : Dirk de Geer (1870-1960)

Date: 2012-05-31

14 Minister onder Ruijs 1929-1933

Voor de verkiezingen van juli 1929 trok De Geer niet het land in om campagne te voeren. Dodelijk vermoeid zat hij thuis om bij te komen van het harde werken in de laatste maanden van zijn kabinet. Hij stond op de kieslijst na Jan Schokking op de tweede plaats. Een dag voor de verkiezingen bood het kabinet bij de koningin zijn ontslag aan. De Geer had in 1926 te kennen gegeven dat wat er ook gebeurde, zijn zogenaamde 'intermezzokabinet' zou opstappen. Dat was drie jaar later, in 1929, niet veranderd: zijn opdracht zat erop.

"Er is aan deze verkiezingen zeer veel moeite en arbeid besteed, zeer veel geld, zeer veel kalk en heel wat radio, en het eind is, dat de zaak vrijwel blijft zoals ze was,"¹ Zo gaf de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* de landerige stemming weer. Dat de verkiezingscampagne rustig was verlopen, kwam doordat geen enkele partij in staat of van zins was de successen van het kabinet-De Geer op te eisen. "Een grote leus waarvoor men warm zou kunnen lopen, ontbreekt", constateert Oud.² Hij schrijft die gelatenheid deels toe aan de opgaande economische conjunctuur.³ De aangekondigde onaangename maatregelen van het kabinet-Colijn waren achterwege gebleven. De economische crisis, die zich in oktober zou aandienen in de vorm van de Amerikaanse beurskrach, was nog ver weg. Volgens Oud was de gemiddelde kiezer het geharrewar moe.

De Geer was na maagpijnaanvallen gemaand door zijn dokter het rustig aan te doen. Andere CHU'ers trokken het land in met niet zelden de anti-paapse geluiden waar De Geer zo'n hekel aan had. Jan Schokking zei eens dat hij 'liever met de Engelse Labour Party zou samenwerken dan met de Nederlandsche katholieken'.⁴ De CHU zag zich tot dit soort uitlatingen gedwongen door de Hervormd-Gereformeerde Staatspartij (HGSP), die in de waarschuwing voor de 'macht van Rome' haar voornaamste programmapunt had.

Bij de drie rechtse partijen veranderde na de verkiezingen, die de rustigste van het interbellum zouden zijn, weinig. De RKSP behield haar 30 zetels, CHU haar elf zetels en de ARP verloor er één van de dertien. De rechterzijde kwam van 54 op 53 zetels: opnieuw een meerderheid in de Tweede Kamer. Wilhelmina wees niet Colijn, maar Ruijs de Beerenbrouck aan als formateur. Na de breuk in 1925 over het gezantschap was Colijn niet de figuur om de rechtse coalitie weer aaneen te smeden, dat besepte hijzelf ook. Colijn achtte het raadzamer om wat terzijde te staan, wachtend op een beter moment om zijn rentree te maken.

De ARP voelde met een zetel verlies aan dat zij moeilijk iemand uit eigen rangen naar voren kon schuiven als formateur. Maar De Geer kon het ook niet worden, zo stelde Heemskerk bij de koningin.⁵ Hij had aan het hoofd gestaan van een extraparlementair

kabinet en kon zich nu bezwaarlijk geroepen voelen om een rechts kabinet te vormen. Wel kon De Geer in het nieuwe kabinet minister worden, omdat hij zich 'immers getoond heeft voor het ministersambt berekend te zijn'.

Formatie-Ruijs

Wilhelmina was er na de adviezen van de fractievoorzitters snel uit. Ruijs moest een parlementair kabinet formeren. Hoewel zelfs Nolens De Geer als formateur niet uitsloot en liberaal Van Gijn een uitgesproken voorkeur had voor De Geer, viel de keus op Ruijs. Geen enkele partij had bezwaar tegen de 'edelman werkend voor het volk'. Vooral had Ruijs het volste vertrouwen van de koningin en De Geer.

Toch zou de formatie voor Ruijs niet meevallen, en dat kwam uitgerekend door zijn politieke vriend De Geer. Op de eerste CHU-fractievergadering sprak De Geer zich uit tegen het aangaan van bindende afspraken met een uitgewerkt kabinetsprogramma bij de formatie.⁶ Hij voelde meer voor de wijze waarop het kabinet-Mackay met de rechtse fracties had samengewerkt en hoe het kabinet-Heemskerk de steun van de rechtse fracties had verworven. Met dat advies ging Schokking naar Wilhelmina.

Nog voordat dat men wist dat Ruijs formateur was, ontving de CHU-fractie van hem een kabinetsprogramma. Daarmee was Ruijs te voortvarend volgens de fractie. Op het volgende beraad, op 17 juli, nam De Geer de leiding.⁷ Snoeck Henkemans wilde met het programma van Ruijs, dat Schokking in de vergadering had voorgelezen, akkoord gaan. De Geer, wiens gezag in de fractie niet makkelijk overschat kon worden, adviseerde het aanbod van Ruijs beslist af te wijzen: 'beleefd en duidelijk'.

De Geer en Schokking stelden een brief op voor Ruijs waarin zij aangaven een rechts kabinet te willen steunen, maar niet te willen instemmen met een regeringsprogramma. De fractie wilde zich niet a priori laten binden door een programma. Hiermee had Ruijs een probleem. De ARP en de RKSP hadden geen onoverkomelijke bezwaren tegen het programma. Maar een zo losse band met het kabinet van de kant van de CHU, dat zouden zij niet accepteren, dat was geen parlementair kabinet. Hoewel Ruijs nog een 'torentjesbijeenkomst' belegde met de hoofdrolspelers, de CHU weigerde in te stemmen met gedetailleerde programma's. De partij wilde 'steun in vrijheid'. Ruijs was het eens met Colijn en Nolens: met de christelijk-historischen viel geen parlementair kabinet te maken.

Formeren volgens De Geer

Na het intermezzokabinet had De Geer veel overwicht op de fractie.⁸ Zelden week de fractie af van de door De Geer ingezette lijn. Verschillende keren schreven Kamerleden een conceptbrief voor Ruijs maar elke keer koos men de versie van De Geer die op enkele punten werd aangepast.

De houding 'steun in vrijheid' van De Geer kwam niet uit de lucht vallen. In een rede in Delft in 1923 – hij was net afgetreden als minister van financiën in verband met de Vlootwet – stelde hij dat de formatie in 1922 een soort weeffout had.⁹ De katholieke fractie

was akkoord gegaan met het regeringsprogramma, waarin duidelijke afspraken waren gemaakt over de uitvoering van de Vlootwet. Toch lag de schuld van de crisis net zo goed bij de voor- (ARP en CHU) als bij de tegenstemmers (tien Kamerleden van de RKSP), meende De Geer. Als Kamerleden geen ruimte meer hebben om tegen te stemmen, verwordt het parlementaire debat tot een schijnvertoning. Na een afspraak kunnen er altijd nieuwe ontwikkelingen zijn die een Kamerlid van mening doen veranderen. Zijn centrale stelling was dat een contract, bindende afspraken, het vastleggen van stemgedrag – in strijd waren met de Grondwet.

Schokking gaf later toe dat de CHU zich had laten leiden door De Geer.¹⁰ Hij verwees naar een interview dat De Geer in 1928 had gehad met Doe Hans van Het Vaderland. “Wie dat interview gelezen had zou minder verbaasd zijn geweest over het terugzenden door ons aan formateur Ruijs de Beerenbrouck van het door hem aan ons toegezonden program.” In dat interview zei De Geer: “Indien een parlementair kabinet zich vooraf gaat verzekeren van de steun van verschillende fracties op een bepaald program, (...) dan is dit feitelijk een ontaarding van het parlementair kabinet. Zo wordt over belangrijke punten van staatsbelang beslist voordat het publieke licht daarover geschenen heeft. (...) Een kabinet moet en mag niet de mandataris van enige fracties zijn wier wil het moet uitvoeren.”¹¹

Later zou De Geer ook wijzen op zijn rede bij de start van het kabinet-Cort van der Linden in 1913.¹² Hij poneerde toen dat dit kabinet, in tegenstelling tot wat Cort zelf vond, geen extraparlamentair kabinet was.¹³ Dat voor een parlementair kabinet goedkeuring nodig is van het program en dat de fracties zich daaraan binden was volgens De Geer een misvatting. “Het verschil tussen een parlementair en een extraparlamentair kabinet is, dat het eerste zijn steun zoekt bij een vaste meerderheid in de kamer, terwijl het laatste geen bezwaar heeft voor de verschillende onderwerpen telkens wisselende meerderheden te zoeken. Wat de Engelsen noemen een *working majority* ontbreekt bij een extraparlamentair kabinet; haar aanwezigheid is het kenmerk van een parlementair systeem.”¹⁴ De Geer wilde met zijn artikel in *De Nederlander* de ‘begripsverwarring’ bij de rechtse partijen wegnemen. Dat mislukte, want hij was de enige die er zo tegenaan keek.

Nolens en Colijn – en trouwens ook Ruijs – vonden dat De Geer goochelde met woorden. De kern van de zaak was in hun ogen dat De Geer, en dus de CHU, de handen vrij wilde houden om op een onvoorspelbaar moment weer de kont tegen de krib te kunnen gooien. Het verhaal van De Geer versterkte bij de andere partijen het beeld van de CHU als een onbetrouwbare coalitiepartner.

De Geer deed tijdens de formatie nog een uiterste poging in een brief aan Ruijs.¹⁵ Hij vond dat de ARP het door de CHU ingenomen standpunt op ‘onvoldoende gronden’ afwees. Zij zag volgens hem over het hoofd ‘de algemene beginselen die aan de rechterzijde liggen’. Die onderschreef de CHU en daar konden de ARP en de RKSP de CHU aan houden. Een dag na ontvangst van deze brief zat Ruijs bij de koningin om haar te vertellen dat zijn poging was mislukt.

Was De Geer nu consequent met zijn standpunt in 1929? Niet helemaal. Want in 1925, bij de totstandkoming van het eerste kabinet-Colijn, verleende de CHU volledige steun aan het regeerakkoord. Tegen dit verwijt verdedigde De Geer zich met het argument dat in het CHU-verkiezingsmanifest in 1929 een nieuwe zin stond die luidde: “Het onderscheid tussen de bevoegdheid van de regering en die van de volksvertegenwoordiging

blijve erkend.”¹⁶ Dit laat onverlet dat hij in 1925 handelde tegen zijn overtuiging die hij al veel eerder had.

Derde keer minister van financiën

Ruijs was niet verrast toen Wilhelmina hem op 3 augustus, na het inleveren van zijn opdracht, onmiddellijk een nieuwe formatie-opdracht gaf. Het gebruikelijke beraad met adviseurs was niet nodig, alternatieven waren er nauwelijks. Wilhelmina wilde aanvankelijk nog wel een rooms-rode combinatie onderzocht zien, maar liet dat idee varen toen Nolens daar niets voor voelde.¹⁷ Ruijs ging bliksemsnel aan de slag met het benaderen van kandidaten voor ministersposten. Hij zou er niet veel langer over doen dan De Geer drie jaar daarvoor. Een obstakel voor Ruijs was Colijn, die nog steeds boos op hem was vanwege zijn hulp aan De Geer in 1926. Ruijs besloot om Colijn het ministerschap van buitenlandse zaken aan te bieden. De twee mannen hadden uiteindelijk een ‘goed onderhoud’.¹⁸ Colijn weigerde uiteraard het aanbod. Hij kon als leider van de ARP moeilijk in een extraparlamenteair kabinet plaats nemen.

Ruijs benaderde De Geer voor de post op Financiën. Dat wilde hij. Dit overigens in tegenstelling tot de leden van de ARP-fractie. Met het oog op de teruglopende financieel-economische toestand van het land hamerde Colijn erop dat die portefeuille niet in handen van de ARP moest komen.¹⁹ De partij kon niet weer als in 1923 en in 1925 de klappen opvangen. Maar De Geer zag daar niet tegenop. Een dag nadat Ruijs hem als minister had gevraagd nodigde hij Tilanus en Snoeck Henkemans uit op het departement.²⁰ Hij stelde hen voor het voldongen feit dat hij ‘onder zekere voorwaarden’ het aanbod van Ruijs had aangenomen.²¹ Met deze fractiegenoten had hij in juli veelvuldig en diepgaand overleg gehad over de positie van de CHU bij de formatie van Ruijs. Hij liet zich in dit soort situaties niet adviseren.

De Geer hielp met de invulling van de ministersposten. Ruijs adviseerde hij om ook Donner weer te vragen. De samenwerking met deze ARP’er was in de jaren daarvoor geslaagd.²² In een briefkaart vertrouwde hij Ruijs een reeks van meningen over mogelijke kandidaten toe.²³ Zo schreef hij dat met R.H. Woltjer, hoogleraar aan de VU en een man met aanzien in de ARP, Waterstaat ‘zwak’ zou zijn bezet. “Tegen W. gelden nog andere bezwaren dan zijn breedsprakigheid”.

Het dagblad de Zuid-Limburger kon twee maanden later in een reconstructie van ‘observator politicus’ melden dat De Geer het aanbod aannam, maar wel zijn geneesheer wilde raadplegen omdat hij overwerkt was.²⁴ Een dag later belde De Geer volgens de Zuid-Limburger Ruijs op met de mededeling dat de arts geen bezwaar had, op voorwaarde dat hij onmiddellijk naar Zwitserland zou afreizen om daar een rustkuur door te maken. De Geer had de rotsvaste gewoonte om in augustus vakantie te nemen, als het even kon de hele maand. Afgaand op zijn dagboek had hij deze vakantie reeds gepland, want hij vierde tijdens de vakantie met zijn hele gezin – zonen, dochters en aanhang – uitgebreid zijn 25-jarig huwelijksfeest.²⁵ Het woord kuuroord kwam in dat minutieus bijgehouden verslag niet voor. Hij vertrok op 6 augustus met de trein naar Basel en met de rest van de formatie bemoeide hij zich niet meer.

Zo miste hij op 10 augustus als enige minister de beëdiging van het kabinet door Wilhelmina op het paleis Huis ten Bosch. Nu hoefde hij zelf niet beëdigd te worden, omdat hij als demissionair-minister nog onder ede stond. Het lijkt erop dat hij het advies van zijn geneesheer gebruikte om zijn vakantie niet in het water te laten vallen door de beëdiging van het kabinet, een ceremonie die hij al drie keer had meegemaakt. Op 3 september was hij terug in Nederland en twee dagen later maakte hij in de Trèveszaal kennis met zijn nieuwe collega's. In de ministerraad werd hij als vice-voorzitter aangewezen. Geen premier in de twintigste eeuw aanvaardde onmiddellijk na zijn optreden een andere portefeuille in een nieuw kabinet.²⁶

Zou De Geer zich hebben gerealiseerd dat hij met zijn principiële standpunt over de steun aan het kabinet de formatiepoging van zijn vriend Ruijs in de waagschaal stelde? Vermoedelijk zal hij hebben ingeschat dat Ruijs hoe dan ook zijn derde kabinet niet kon ontlopen. Nolens wilde niet samen met de VDB of de SDAP. Een rechts kabinet bleef dan over. Het maakte De Geer niets uit of het een parlementair of extraparlamentair kabinet werd genoemd.

Er kwam een kabinet waarin RKSP vier ministers kreeg en CHU en ARP twee. De negende was S. de Graaff, minister van koloniën, partijloos, Nederlands Hervormd en vrij conservatief. De ARP en de RKSP deden hun best om zich van het kabinet te distantiëren, wezen alle verantwoordelijkheid af, maar toch gingen zij ermee door.²⁷ Bijna geen enkele partij was uitgesproken enthousiast over het kabinet. Alleen de CHU kreeg wat zij wilde: een rechts kabinet met de handen vrij.

De regeringsverklaring stond in het teken van de vraag of men nu met een parlementair of een extraparlamentair kabinet van doen had. Ruijs draaide om de kwestie heen. Niemand had volgens hem ooit de landmeter ontmoet die met nauwgezetheid de grenzen kon trekken tussen die twee soorten kabinetten. En in de Eerste Kamer ging het niet veel anders. Daar sprak Ruijs uiteindelijk dat het onderscheid een *distinction without a difference* was.²⁸ Het belangrijkste was volgens hem dat zijn kabinet op dat moment het vertrouwen had van een meerderheid in de Tweede Kamer en kon gaan regeren, totdat het tegendeel bleek.

Ria en Dirk de Geer vierden tijdens hun vakantie in Zwitserland in 1929 hun 25-jarig huwelijksfeest. Nationaal Archief.

De beurskrach

Het verbaast Oud dat niemand in de Tweede Kamer tijdens de algemene beschouwingen van 1929 in de beurskrach op Wall Street van de maand daarvoor, een 'mene tekell' had gezien voor de langste en diepste economische depressie tot dan toe.²⁹ Zelfs Colijn, die niet bekend stond om zijn optimistische blik op de economie, noemde het financieel perspectief van Nederland 'matig gunstig'. Hij spoorde minister De Geer daarom aan om een bedrag bestemd voor de ouderdomsvoorziening eerder beschikbaar te stellen. Oud vergat dat de hele negentiende eeuw gekenmerkt werd door korte recessies die meestal het gevolg waren van een financiële crisis in de vs.³⁰ Vaak voldeden fiscale en monetaire maatregelen om weer in een situatie van groei terecht te komen. Bovendien beschikte Nederland in 1929 over zulke ruime goud- en deviezenreserves dat het menige klap op kon vangen.³¹ De stabiele politieke situatie en de verzekering dat Nederland vast bleef houden aan de gouden standaard trok veel kapitaal aan van beleggers die weinig risico wilden lopen.

Toch zou de beurskrach ook voor Nederland alles veranderen. De periode van 1929 tot en met 1933 zou het kabinet achter de feiten aanhollen, steeds kwamen er nieuwe tegenvallers. Hoewel de waarde van de aandelen op het Damrak niet onmiddellijk in net zo'n neerwaartse spiraal terecht kwam als in New York, vormde de dalende trend in Amsterdam wel de eerste indicator dat Nederland niet buiten schot zou blijven. In het derde kwartaal van 1930 was de index gedaald met 21 procent ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar daarvoor. Ondanks de dalende koersen bleef de emissie-activiteit in 1930 omvangrijk.³² De monetaire situatie – de gouddekking van de gulden was buitengewoon ruim – gaf nog steeds weinig reden tot bezorgdheid.³³ Gaandeweg zouden de problemen zich echter opstapelen. 1931 werd een economisch rampjaar met een kredietverlening die volledig instortte, bedrijven die in hoog tempo failliet gingen en als gevolg daarvan: een snel stijgende werkloosheid. Die ging van 80.000 (2,6 procent) in 1929 naar 350.000 (11 procent) in 1933.³⁴ Die hoge aantallen werklozen maakten op iedereen enorme indruk, ook op diegenen die nog wel werk hadden.

In 1933 verkeerde Nederland echt in een crisis. Iedereen beseftte dat de overheid iets moest met die ongekend hoge werkloosheidscijfers. In Nederland was hierover zelden structureel nagedacht. T.J. Verschuur, die in het derde kabinet van Ruijs minister van economische zaken werd, beschreef zijn departement als een 'snoepwinkeltje'.³⁵ Hij wilde daarmee zeggen dat het ministerie niet in staat was de Nederlandse economie structureel in kaart te brengen. Psychologisch onvoorbereid en verzwakt door een chronisch gebrek aan economische gegevens werd Nederland overvallen door de internationale economische ontwikkeling in 1929.³⁶

Van het naderend onheil was De Geer onwetend toen hij in de zomer van 1929 zijn miljoenennota voor 1930 schreef. Hij stelde vast dat de toestand 'niet zorgwekkend, maar wel zorgeisend' was, maar dat had te maken met de verhoging van de uitgaven in verband met de nieuwe wet gemeentefinanciën die in 1931 werd ingevoerd en die de staat 23 miljoen gulden extra ging kosten. Voor het jaar 1930 maakte hij daarvoor alvast een reservering. Toeval of vooruitziende blik: in de herfst van 1929 installeerde hij naar Engels voorbeeld een commissie die hem adviseerde over mogelijke bezuinigingen. Aan

het hoofd daarvan kwam de katholieke Welter, oud-vicepresident van de Raad van Indië. Zo'n commissie had De Geer al willen instellen toen hij in 1921 minister werd. Enkele jaren later kreeg hij nog het nodige profijt van deze commissie.

Een schipperende vrijhandelaar

Al eerder wezen we erop dat De Geer een uitgesproken voorstander van vrijhandel was. Hij verzette zich tegen protectionistische maatregelen die katholieken regelmatig in de Tweede Kamer bepleitten om de binnenlandse productie te beschermen. Het ging dan om schoenen of aardewerk uit het buitenland waar Nederland volgens de RKSP invoerrecht op moest heffen. Deze stemmen klonken des te harder toen de crisis begin jaren dertig in Nederland voelbaar werd. De prijzen van akkerbouwproducten kelderden in korte tijd en gooiden de landbouw terug op de rand van verliesgevendheid. Deze problemen openbaarden zich al voor de beurskrach. In oktober 1928, nog onder het kabinet-De Geer, vroeg ARP-Kamerlid en landbouwer Van den Heuvel De Geer om maatregelen wegens de subsidies in het buitenland aan grote suikerbietentelers.³⁷ De Geer wilde toen van invoerrechten noch van productiepremies weten. Het nodigde volgens hem andere landen alleen maar uit tot het nemen van vergeldingsmaatregelen en dan was iedereen nog verder van huis.

Dat vond hij ook in maart 1930, toen voor veel meer producten, zoals graanproducten en aardappelen, de eis van protectionistische maatregelen op tafel kwam.³⁸ Ruijs, die landbouw in zijn portefeuille had, weigerde hulp te bieden. Dat gebeurde echter onder druk van De Geer, want Ruijs zelf zag de bezwaren tegen invoerrechten niet zo. In november 1930 ging de regering – en dus ook De Geer – overstag voor de druk van het 'groene front'. Kort daarvoor had Ruijs de commissie-Lovink geïnstalleerd en die adviseerde om een 'compenserend invoerrecht' op suiker in te voeren. In zijn toelichting noemden hij en De Geer het een 'normale uitbouw van fiscale heffingen'. Colijn betreurde dit en wees op de ervaringen in Duitsland waar de maatregelen averechts hadden uitgepakt.³⁹

Een grotere inbreuk op de non-interventionistische politiek vormde de Tarwewet in juli 1931, die eveneens werd voorgesteld door de commissie-Lovink. Een centraal inkoopagentschap kocht de binnenlandse productie op tegen gegarandeerde prijzen en verkocht die aan bakkerijen die verplicht werden een minimumpercentage aan binnenlandse tarwe in hun meel te verwerken.⁴⁰ Het vormde een compromis. Het kwam tegemoet aan de vrijhandelssentimenten in de Tweede Kamer omdat op papier op buitenlands graan geen tarief werd geheven.⁴¹ De commissie-Lovink stelde voor om de aardappelmeelsector te steunen met het verstrekken van renteloze voorschotten. Hier stak de regering een stokje voor, en volgens Oud zat De Geer hierachter.⁴² Een renteloos voorschot zou neerkomen op steun rechtstreeks uit de schatkist. Dit zou tot onhoudbare consequenties leiden tegenover andere bedrijven in nood. Een paar maanden later besloot de regering om toch een concessie te doen. Het verstreekte een krediet tegen twee procent rente, het percentage waarvoor de schatkist zelf rente leende en dus een stuk onder de marktprijs.

Oud, overtuigd vrijhandelaar, heeft als historicus hiervoor niet veel goede woorden

over.⁴³ “Vastheid van lijn is in het crisisbeleid kwalijk te ontdekken. Het kabinet laat zich geheel met den stroom meedrijven.” In de Kamer liet Oud hier weinig van blijken. Zo kreeg de Tarwewet de steun van de Tweede Kamer, inclusief de vrijzinnig-democraten. De enige principiële tegenstem kwam van de communisten, want die vonden dat de maatregelen alleen maar ten goede kwamen aan kapitalisten. Ondanks zijn kritiek op de regering-Ruijs erkent Oud in *Het jongste verleden* dat vrijhandelaars in een moeilijke positie zaten. “Zij begrijpen wel dat de landbouwende bevolking moet worden geholpen.”⁴⁴ De VDB ging alleen akkoord omdat het tijdelijke regelingen betroffen (maar die later wel definitief bleken).

De historicus Oud geeft hier de regering-Ruijs te weinig krediet voor het gevoerde beleid. Het kabinet werd tijdens de eerste crisisjaren bedolven onder verzoeken van bedrijven en werkgevers en – dat was nieuw – de vakbeweging om overheidssteun.⁴⁵ Kenmerkend was het verzoek van de kleine machinefabriek Ducroo en Brauns om een overheidskrediet. De Geer weigerde dat met de stelling dat de redding van het bedrijf een precedentwerking zou hebben en dat was te meer riskant nu de crisis dreigde toe te nemen.⁴⁶ Deze onversneden laissez faire-houding van De Geer zou Oud later, toen hij in 1933 De Geer als minister opvolgde, niet snel overtreffen. Waarom ging De Geer wel akkoord met steun voor de landbouw en niet voor de industrie? Dat was omdat men er in die tijd vanuit ging dat elk land zoveel mogelijk zelfvoorzienend moest zijn en dat gold vooral op gebied van voedsel. Van Zanden en Griffith suggereerden dat de nood in de industrie niet zo hoog was als in de landbouw, maar ook dat de belangenbehartiging van de landbouwsector minder pluriform – en dus effectiever – was dan in de industrie.⁴⁷

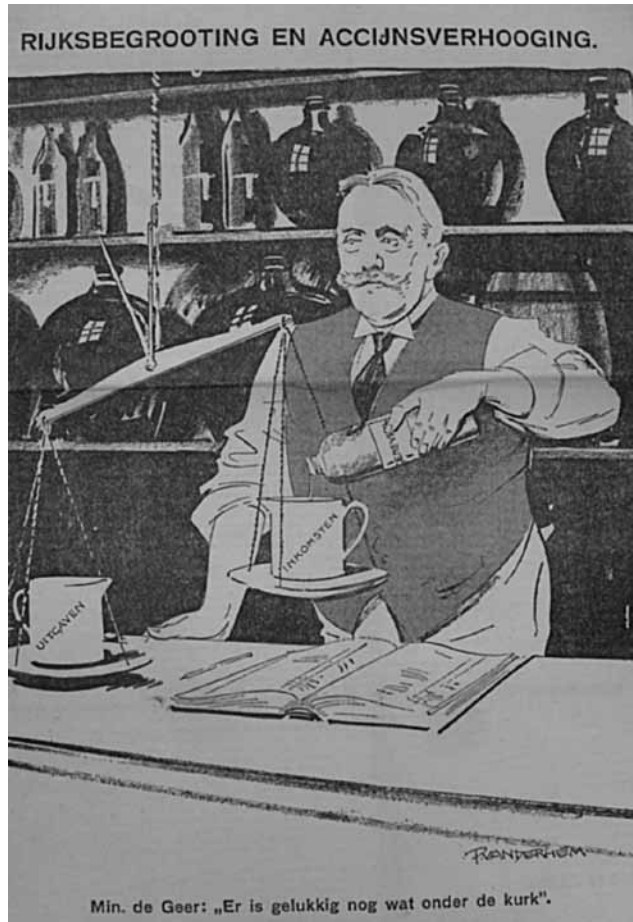
De jeneverbelasting

In de miljoenennota van 1931 schreef De Geer dat er een ‘wolk boven het budget hing van de teruglopende conjunctuur’. “Bij het achterwaarts kijken moge de lucht heldere plekken vertonen, vooruit dreigen de zwarte wolken. En van die laatste zijde komt de wind.”⁴⁸ 1930 was voor Nederland nog niet eens een heel slecht jaar geweest, maar steeds duidelijker werd dat het niet zo zou blijven.⁴⁹

In zijn zoektocht naar geld voor de langzaam stijgende kosten voor de werkloosheid en de teruglopende belastinginkomsten stuitte De Geer al snel op de accijns op het gedistilleerd. In december 1930 stelde hij voor die accijns te verhogen, terwijl hij dit het jaar daarvoor nog had afgewezen om het smokkelen van sterke drank minder aantrekkelijk te maken. Met minder fraude kreeg de schatkist toch min of meer hetzelfde bedrag binnen en de bevolking betaalde minder voor een borrel. De Tweede Kamer voelde er niets voor om na één jaar deze accijns weer te verhogen.⁵⁰ De katholieken wilden rust op het gebied van belastingen. De SDAP meende dat arbeiders hiermee werden benadeeld omdat zij meer gedistilleerd drinken dan mensen uit de hogere standen. De ARP vond dit voorstel schadelijk voor de producenten van sterke drank. Alleen de CHU en het katholieke Kamerlid Teulings steunden De Geer.

De minister zette zich schrap en verdedigde zijn plan met veel inzet. De begroting vertoonde een tekort en dat moest aangevuld met vier miljoen gulden die de accijnzen

Karikaturist Piet van der Hem tekende De Geer als kastelein in de tijd dat hij in de Tweede Kamer behoorlijke tegenstand kreeg bij zijn jeneverwet, waarbij hij de accijnzen verhoogde om meer inkomsten te krijgen. Nationaal Archief.

zouden opleveren. Het gevaar dat de smokkelarij weer zou toenemen noemde De Geer uitdagend 'legendarisch'. Bovendien kwam het volgens hem vaker voor dat de overheid na een jaar op haar schreden terugkwam als bleek dat ze fout zat. Tot lichte verbijstering van de Kamer zwaaide hij aan het slot van zijn betoog met zijn portefeuille. "Ik eis van niemand dat hij tegen een bepaalde mening stemt, maar ik laat mij ook door niemand ter wereld het recht ontnemen zelf te bepalen tot hoever ik de verantwoordelijkheid kan dragen."⁵¹

Kamerlid Boon protesteerde tegen deze 'krachtproef' van De Geer en toch stemden de liberalen – zij het met tegenzin – voor het voorstel, omdat zij 'op aanblijven van deze minister onder de moeilijke omstandigheden prijs stellen'. Het katholieke Kamerlid Van Vuuren wees op de stijfhoofdige eigenschap van De Geer om bij openlijke tegenwerking juist zijn hakken in het zand te zetten.⁵² De Kamer had het voorstel van De Geer 'langs de weg van zoete koek' onder de tafel moeten vegen. "Het eenparig verzet heeft hem pas echt plezier doen krijgen in zijn voorstel. (...) Met de voorkeur voor het gebrekkig kind eigen aan elken ouder, moest en zou hij het redden, al kostte het zijn leven."

Afgezien van Van Vuuren begrepen maar weinig anderen waarom de minister om een 'ontwerpje als dit' de portefeuillekwestie stelde. Het haalde de eindstreep, ook in de Eerste Kamer.⁵³ Sociaal-democraat Wibaut zei dat een minister zeker mag en moet bepalen waar voor hem de grens ligt. "Maar dan moet het wel om een zaak van beginsel gaan en niet om een persoonlijke gevoeligheid."

Het 'scheerwetje'

"Wij rijden op het ogenblik economisch en fiscaal in een nevel. Niet te hard rijden is daarbij de eerste eis."⁵⁴ De Geer waarschuwde de Tweede Kamer dat de ontwikkelingen nu zo snel gingen dat zijn ramingen in de miljoenennota van 1932 de volgende maand alweer achterhaald konden zijn en nog strengere bezuinigingen nodig waren.

Het jaar 1931 verliep economisch tamelijk rampzalig voor Nederland. Nieuwe kredietverleningen aan bedrijven schrompelden ineen, bedrijven gingen in grote aantallen tegelijk failliet waardoor de werkloosheid snel steeg. Het maakte nieuwe bezuinigingen onvermijdelijk om te voldoen aan die harde eis die De Geer in navolging van Colijn stelde: een sluitende begroting en vasthouden aan de gouden standaard.

Zijn drie bezuinigingsvoorstellen vielen in de Tweede Kamer niet in goede aarde. De fikse verhoging van de belasting op benzine stuitte op de minste tegenstand. Anders lag het bij het voorstel van een 'progressieve korting' op de salarissen van rijksambtenaren. Dat progressieve betekende dat hoe hoger het salaris was, hoe groter de procentuele korting. Vooral Marchant vond dit onterecht omdat de ambtenarensalarissen de laatste jaren al waren genivelleerd.⁵⁵ Andere partijen vonden dat de overheid niet voorop moest lopen met salarisverlagingen maar de ontwikkelingen in het 'vrije bedrijf' moest volgen. Moties hierover haalden echter geen meerderheid.

Dat dreigde anders te lopen bij zijn derde voorstel. De Geer wilde gemeenten en provincies korten op hun rijksuitkering voor een bedrag gelijk aan drie procent van het totale bedrag dat zij uitgaven aan salarissen. Het peil van de lonen bij gemeenten en provincies lag boven dat van rijksambtenaren en dat moest veranderen, vond De Geer. Van links en rechts kreeg de minister het zwaar te verduren. Wat vooral stak was dat de inkt van de Financiële-verhoudingswet nog niet droog was of De Geer besloot de uitkering uit het gemeentefonds te 'scheren'. En dat terwijl De Geer destijds had beloofd de uitkering vijf jaar lang niet te veranderen, zodat gemeenten een vastigheid in hun begroting hadden.

In het algemeen zagen de partijen dat er sprake was van een bijzondere omstandigheid, dat erkent ook Oud.⁵⁶ De opbrengst van de belastingen was 'fenomenaal' gedaald en dit kon niet anders dan gevolgen hebben voor de gemeenten en provincies. Bij de opstelling van de wet in 1929 had men hier onmogelijk rekening mee kunnen houden. Anders was het met de suggestie die de regering wekte dat zij zich met de salarishoogte van ambtenaren van lagere overheden wilde bemoeien. Raakte De Geer met zijn 'scheerwet' niet het punt van de gemeentelijke autonomie? De Geer vond van niet. De gemeentebesturen waren immers vrij om salarissen onaangetaast te laten en de bezuiniging elders in hun begroting te vinden. Hij gaf toe het ongewenst te vinden dat de lonen van

gemeenteambtenaren hoger waren dan van rijksambtenaren. Maar dat had hier niets mee te maken.

Na een uitputtend debat en wederom het machtswoord van De Geer haalde het voorstel in de Tweede Kamer dankzij de rechtse partijen een meerderheid, 48 tegen 42 stemmen. De Geer stelde zich in dit debat iets minder halsstarrig op dan bij de jeneverbelasting en reageerde minder geprikkeld op kritiek. Hij steunde bijvoorbeeld het alternatief van Van Vuuren, dat overigens geen meerderheid haalde. Twee maanden later was de Senaat minder toeschietelijk. Uiteraard stond Wibaut vooraan om De Geer met zijn Financiële-verhoudingswet om de oren te slaan. Hij zag in de korting zijn grote gelijk van destijds. Met veel sarcasme beschuldigde hij De Geer van woordbreuk. Eerst ontnam De Geer de gemeenten haar eigen inkomstenbeleid en nu pakte hij haar vrijheid van salarisbepaling af. "Zij zijn even vrij als de zoon van de schoenmaker wiens vader hem vrijheid van beroepskeuze liet, maar met de bijvoeging: 'kies je niet het vak van schoenmaker, denk dan om het rietje'." ⁵⁷ Het bleef niet de enige keer dat Wibaut moest protesteren tegen een kortingswet. Ook Oud, de opvolger van De Geer, ontkwam er in 1933 en 1935 niet aan om gemeenten kortingen op te leggen.

VDB-senator Kranenburg stelde eveneens de houding van De Geer aan de kaak. "Met alle waardering voor de bekwaamheid, de werkkraft en de ijver van deze minister, doe ik toch niet mee. De minister is misschien de meest noeste werkmans van het land, maar de politiek die hij in dit wetsvoorstel belichaamt is de politiek van een bureaucratisch administrateur en niet die van een staatsman." ⁵⁸

Hoewel de wet de eindstreep haalde kwam De Geer gebutst uit het debat. Er viel ook een lichtpuntje te noteren. Aalberse, die de in 1931 overleden Nolens was opgevolgd als fractieleider, had zijn kortingswet 'warm' ondersteund. ⁵⁹ Dat moet een opluchting zijn geweest, want die twee lagen in het eerste kabinet-Ruijs voortdurend met elkaar in de clinch. De steun van de katholieken was voor De Geer in deze fase van impopulaire bezuinigingen beslist onmisbaar.

Goochelen voor een sluitende begroting

In zijn proefschrift over de werklozenzorg in het interbellum concludeerde Piet de Rooy over het derde kabinet van Ruijs: "Het was een moedeloos kabinet, dat hoopte dat het allemaal vanzelf weer over zou gaan." ⁶⁰ Om aan te geven hoezeer het kabinet-Ruijs met de handen in het haar zat, schreef hij daarbij dat de premier in het najaar van 1931, toen het Engelse Pond de gouden standaard had losgelaten, 'ernstig' overwoog om een 'algemene biddag of bidstond' te organiseren. ⁶¹

Het was niet uit moedeloosheid dat het kabinet besloot om niet actief in het economisch proces in te grijpen. Het kabinet had de vaste overtuiging dat de laissez faire-aanpak voor de lange termijn het beste was om de werkloosheid aan te pakken. Pas jaren later werd de gedachte gemeengoed dat de overheid met dit beleid de crisis juist had verdiept. In die eerste crisisjaren waren er echter geen aansprekende alternatieven. Sociaal-democraten vonden oplopende overheidstekorten net zo schadelijk voor de economie en steunden de gouden standaard. Bovendien lieten zij zich kennen als overtuigde

vrijhandelaars. In de herfst van 1935 zouden de SDAP en het NVV met hun Plan van de Arbeid komen dat een stimulerend economisch beleid voorstond. Het enige protest tegen het economische beleid kwam van de communisten, die op Prinsjesdag van 1932 na de troonrede van Wilhelmina iets hadden geroepen in de trant van: 'weg met de honger-regering Ruijs'.⁶²

Het beeld dat de Nederlandse overheid tijdens de crisis niet meer dan een 'hulpeloze toeschouwer' was die dacht dat de crisis 'vanzelf' weer over zou gaan, klopt niet. De regering-Ruijs richtte het Nationaal Crisis Comité op dat kleine zelfstandigen te hulp schoot en werklozen aanvullende 'steun in natura' gaf. Het protest uit sociaal-democratische hoek vond bij arbeiders weinig weerklank. "In het algemeen vond men de werklozenzorg nog niet zo slecht."⁶³

Daarnaast trachtte de regering, met De Geer voorop, uit alle macht elke septembermaand met een 'sluitende begroting' te komen. Volgens historisch econoom Stevers maakte De Geer – overigens net als zijn voorgangers en opvolgers – regelmatig gebruik van manieren of trucs om de begroting er beter te laten uitzien door tekorten op andere plaatsen in te boeken.⁶⁴ Het gevolg was dat maar weinigen een goed beeld van de werkelijke stand van zaken hadden. Daarnaast gebruikte De Geer de voorstellen van de commissie-Welter, die wilde op een begroting van totaal 600 miljoen gulden maar liefst 102 miljoen gulden bezuinigen. Deze maatregelen grepen diep in op de samenleving en de uitvoering vergde meer van de regering dan alleen 'passief' toekijken. Toch slaagde De Geer er vanaf 1931 niet meer in, hoe hij ook goochelde met cijfers, de begroting in evenwicht te krijgen. De regering moest geld lenen om de eindjes aan elkaar te knopen. Hoewel de regering-Ruijs zo onbedoeld een 'anticyclische conjunctuurpolitiek volgens Keynesiaans recept' voerde die volgens latere economen het leed van de crisis verlichtte, meende tijdgenoten dat De Geer als minister van financiën faalde.⁶⁵ Men erkende dat er verzachtende omstandigheden waren zoals de wereldwijde economische crisis, maar politicus Oud meende dat hij als zijn opvolger vele onbetaalde rekeningen – op de begroting verscholen in zogeheten crisisuitgaven – op zijn bordje geschoven kreeg.

In 1931 vroeg de sociaal-democraat Van den Tempel na de devaluatie van het Engelse Pond een interpellatie aan over de aanpak van de economische crisis.⁶⁶ Hij vroeg om meer overheidsbemoeienis, bijvoorbeeld door stimulering van de export. Over devaluatie van de gulden sprak Van den Tempel nog steeds niet, ook de SDAP hield vast aan de gouden standaard. Het pleidooi van Van den Tempel voor meer overheidsinterventie wees Ruijs van de hand, en daarbij had hij de steun van De Geer. Met het verwijt dat de regering zich te lijdelijk opstelde was Ruijs het niet eens. Hij wees op maatregelen op gebied van exportkredieten en werkverruiming door vervroegde uitvoering van openbare werken.

De val van het Engelse Pond

Van beslissend belang voor het verloop van de economische crisis was het besluit van de Engelse regering in september 1931 om het Engelse Pond te devalueren. Dat besluit werd genomen door het net aangetreden nationaal kabinet om de economische crisis in het

land te bestrijden. Het Pond werd goedkoper in de hoop dat Engelse producten in het buitenland goedkoper zouden worden en dat de export zou aantrekken. De Scandinavische landen twijfelden geen moment en volgden dat voorbeeld.

Dit had in vele opzichten ernstige gevolgen voor Nederland. De Geer was zich dat onmiddellijk bewust. Het was in de eerste plaats een morele klap voor Nederland. Het herstel van de gouden standaard was in 1925 een gecombineerde Engels-Nederlandse aangelegenheid geweest.⁶⁷ Zes jaar later kreeg Nederland sterk het gevoel in de steek te zijn gelaten. Daarnaast was het een economische tegenvaller van formaat omdat de Nederlandse economie in die jaren sterk gericht was op het Verenigde Koninkrijk. Door de devaluatie van het Pond verslechterde de concurrentiepositie van Nederland aanzienlijk, waardoor de export afnam en werkloosheid toenam. Bovendien leed De Nederlandsche Bank door de devaluatie een direct verlies van dertig miljoen gulden, in die tijd een geweldig bedrag. De Bank had in Engeland forse bedragen uitstaan in zogeheten 'goudwissels'. Deze buitenlandse deviezen leverden de staat veel geld op, maar hebben echter een bezwaar. Goud blijft altijd goud, maar een goudwissel wordt minder waard zodra het land de goudkoppeling loslaat.

Wist De Geer van deze enorme tegoden bij de Engelse Bank? Ongetwijfeld. De enorme inkomsten die dit binnenbracht over een reeks van jaren – die de schade van dertig miljoen gulden ruimschoots overtroffen – moet hij vaak onder ogen hebben gekregen. Het besluit om die deviezen in Engeland aan te houden was destijds formeel niet de verantwoordelijkheid van De Geer, maar van bankpresident Vissering. De Tweede Kamer heeft de minister van financiën vreemd genoeg daarover nooit aangesproken. Het monetaire beleid lag in handen van De Nederlandsche Bank, maar De Geer had wel degelijk een belangrijke stem. Had Vissering dit verlies kunnen en moeten voorkomen? Onderzoek wees uit dat de directie voor de fatale datum alle reden had voor voorzichtigheid. Kort tevoren bezochten Vissering en enkele mededirecteuren Londen maar, zoals Oud schrijft, die 'hebben zich daar blijkbaar met een kluitje in het riet laten sturen'.⁶⁸ De Zwitserse circulatiebank had eenzelfde bezoek aan Londen gebracht, maar ontdeed zich na die reis van haar totale pondenbezit.

De Geer besloot om Vissering en zijn collega's te ontslaan. Daar was geen discussie over. Over de opvolger twijfelde hij geen moment. Hij koos L.J.A. Trip, president van de Javasche Bank. De komst van De Geer in 1921 was voor Trip reden geweest om als hoogste ambtenaar van Financiën te vertrekken. Inmiddels waren de verhoudingen veranderd.⁶⁹ Trip accepteerde het aanbod van De Geer en zou bankpresident blijven tot 1941. In de jaren na 1931 is een band van vertrouwen tussen de heren ontstaan.⁷⁰ Een paar maanden na de val van het derde kabinet van Ruijs bedankte Trip De Geer omstandig voor het getoonde vertrouwen bij zijn benoeming als president.⁷¹ De intrigerende vraag is of De Geer kennis had van de afkeer die Trip in 1921 voor hem als minister had.

De schade van 30 miljoen gulden werkte De Geer samen met Trip weg. Hij sprak met Trip af dat het verlies op de balans van DNB zou blijven staan en dat de staat een vordering op de bank zou krijgen.⁷² Het verlies zag er zo uit als een vordering. De Geer noemde dit een 'technische boekhoudkundige omlijsting'.

De Nederlandse regering piekerde er niet over om net als andere kleine landen het voorbeeld van de Engelse regering te volgen. Die gouden standaard was het symbool

van stabiliteit en betrouwbaarheid. Het was voor politici van rechts tot links een moreel beginsel. Bovendien was iedereen ervan overtuigd dat de uit de gouden standaard voortvloeiende vaste wisselkoersen de beste, zo niet de enige garantie was voor verdere welvaartsgroei.⁷³ De discussie over het loslaten van de standaard zou pas twee jaar later beginnen.⁷⁴ Het algemene klimaat nodigde niet uit om met de waarde van de gulden te experimenteren, hoezeer de crisis op dat moment al had toegeslagen. Tijdens het crisisdebat van Van den Tempel, vlak na de Engelse devaluatie, was er geen partij die aandrong op devaluatie van de gulden.

De nieuwe president van De Nederlandsche Bank, Trip, was in Nederland een van de meest geharnaste voorstanders van de gouden standaard. Dat gold voor zijn collega's in het buitenland, maar ook voor de topmannen in de bancaire wereld.⁷⁵ Het beleid van het beperken van de schade van de depressie kon in de Tweede Kamer, in de pers en onder de bevolking rekenen op brede steun. Uiteindelijk zou Nederland pas in september 1936, als laatste in Europa, de koppeling met het goud loslaten. Toen was Oud minister van financiën.

Econoom Van Zanden stelde in 1988 dat 1931 achteraf gezien het ideale moment was geweest om ook te devalueren.⁷⁶ Van Zanden berekende dat als Nederland het Engelse voorbeeld had gevolgd, de werkloosheid in 1935 niet elf procent was geweest maar zes. De helft van de massale werkloosheid in de jaren dertig schrijft hij toe aan het besluit van De Geer en zijn opvolger Colijn om de gouden standaard te handhaven. Daar hoort uitdrukkelijk de aantekening bij dat het beleid van De Geer door praktisch iedereen werd onderschreven en gesteund.

‘Rechthaberei’

De bijdragen van De Geer tijdens het kabinet-Ruijs in de Handelingen van de Tweede Kamer overziend, valt op hoe vaak hij het met Kamerlid Oud aan de stok kreeg. Oud werd snel na zijn komst in de Kamer, in 1917, financieel specialist voor de Vrijzinnig-Democratische Bond. Op zich was het daarom niet vreemd dat hij regelmatig met de minister van financiën verbaal de degens kruiste. Maar het aantal conflicten tijdens het derde ministerie Ruijs is opvallend hoog.

In december 1929 stelde De Geer voor om het in alle postkantoren mogelijk te maken belasting te betalen. Het voordeel was dat mensen zo dicht bij huis terecht konden. Voor De Geer betekende dit dat hij op het platteland een groot aantal kleine ontvangstkantoren kon sluiten. Daartegen kwam oppositie uit zijn eigen partij.⁷⁷ Het platteland zat helemaal niet te wachten op deze aanpassing, betoogde CHU'er Bakker. Hij wilde dat er eerst een proefneming kwam in een aantal steden. Dat amendement wekte bij De Geer irritatie. Het verzet tegen zijn plannen vond hij het schoolvoorbeeld van conservatisme. De bezwaren toonden een hang naar het oude, ‘het mooi vinden van iets omdat men dat altijd zo gekend heeft’. De Geer vond zijn maatregel een ‘weldaad’ voor de belastingbetaler.

De Geer zag dat hij stemmen tekort kwam voor zijn voorstel want de drie rechtse partijen waren niet van zijn ideeën gecharmeerd en ook de vdb niet. Oud stelde dat het

De Geer (vierde van links) ging op 30 juli 1931 voor het eerst vliegen. Hij is daarvoor uitgenodigd door KLM-directeur Albert Plesman. Nationaal Archief

sluiten van belastingkantoren weer een stap in de richting was van een niet-gewenste centralisatie. Het ontnam belastingbetalers de mogelijkheid om over hun aanslag te overleggen. Maar het belangrijkste was volgens Oud het privacyelement. Mensen wilden niet dat de plaatselijke postambtenaar te weten kwam hoeveel zij moesten betalen en dus kon schatten hoeveel inkomsten zij hadden.⁷⁸ Daarop stelde De Geer voor om de mogelijkheid om op postkantoren te betalen te beperken tot de steden en de kantoren op het platteland open te houden. Dit accepteerde de Kamer. Oud was nog steeds kwaad over de beschuldiging van De Geer dat de opposanten conservatief waren. Toen hij hoorde hoe De Geer bijdraaide, viel hij de minister in de rede. Met ironie prees hij De Geer dat hij eens naar de Kamer wilde luisteren. "Het is wel eens aangenaam in deze minister ook deze eigenschap een keer te kunnen ontdekken. Als hij zo gemakkelijk overstag gaat, had hij toch een andere toon moeten voeren dan hij gevoerd heeft."

Meestal hield De Geer zijn poot immers stijf wanneer Oud een wijziging voorstelde. Helaas voor Oud koos de rest van de Kamer vaak veiligheidshalve de kant van de minister.⁷⁹ Een kwestie waarbij dat anders dreigde te lopen leek aanvankelijk slechts een financieel-technische aangelegenheid. Het ging medio 1931 om de vraag hoe de crisis-uitgaven, zoals de bestrijding van de werkloosheid en steun aan de landbouw, gefinancierd moesten worden. De Geer had hiervoor een wetsvoorstel ingediend. Volgens Oud maakte De Geer het veel te ingewikkeld en onoverzichtelijk. De VDB'er diende daarom een amendement in om de 'opcenten ongebouwd in de grondbelasting' af te schaffen.

De Geer weigerde dit, omdat het niet gebruikelijk was om een belasting per amendement af te schaffen. Bij aanneming van het amendement, dreigde hij, zou hij het hele wetsvoorstel intrekken. Oud kon hier met zijn verstand niet bij. In *Het jongste verleden* schrijft hij: "De minister geeft dus liever de gehele versterking der middelen prijs dan dat hij wat de opcenten op de grondbelasting betreft, het stijve hoofd zal buigen."⁸⁰

Het technische onderwerp belandde zo in de hogere politiek. SDAP-fractie leider Albarda noemde de handelswijze van De Geer 'dwingelandij' die het 'gemeen overleg' met de Kamer geweld aandeed. Nolens, in een van zijn laatste optredens in de Kamer, zei daarop dat daar helemaal geen sprake van was en dat het helemaal niet nodig was dat De Geer 'met de portefeuille rammelde'. Ook Heemskerk, net als Nolens bepaald geen vriend van De Geer, kwam voor hem op. "De minister dwingt niet, doch zegt eenvoudig dat hij zich niet laat dwingen." Marchant gebruikte zijn geliefde stijlfiguur van het sarcasme: "Wat praat gij toch van dwingen? (...) De minister is nog nooit zo coulant geweest. (...) Als de Kamer het amendement aanneemt, neemt de minister het ontwerp terug. Kan het sympathieker?"

Uiteindelijk won De Geer deze strijd van Oud met nipt verschil, 38 tegen 36 stemmen. Oud concludeert in *Het jongste verleden* dat 'ook na een tijdsverloop van meer dan vijftien jaar' het voor hem moeilijk was om in de houding van De Geer iets anders dan 'Rechthaberei' te blijven zien. De historicus Oud constateert dat De Geer in 1933 het leningfonds niet alleen zonder saldo maar 'ook met een aanzienlijk tekort aan zijn opvolger zal overgeven'. Die opvolger was toevallig politicus Oud. "De hoge toon van deze bewindsman is wel omgekeerd evenredig aan het door hem gevoerde beleid."⁸¹

Verdrag van Ouchy

In juli 1932 sloten Luxemburg, België en Nederland het verdrag van Ouchy, vernoemd naar het Zwitserse dorp, maar eigenlijk gesloten in Genève.⁸² De landen beloofden de bestaande invoerrechten tegenover elkaar jaarlijks te verminderen. Het was een poging om de almaar groeiende tariefmuren een halt toe te roepen. Andere landen in Europa werden van harte uitgenodigd zich bij deze tolunie aan te sluiten.

De Geer was voorstander van het verdrag van Ouchy. Dat veranderde na de zomervakantie toen de financiële situatie ondanks alle behoudende scenario's toch nog verslechterd bleek te zijn. De Geer had voor 1933 zo dringend geld nodig dat hij bereid was eenmalig zijn principes opzij te zetten. Hij stelde een algemene verhoging van de invoertarieven voor. Dat voornemen viel slecht in de Tweede Kamer. Zo slecht dat De Geer inzag dat dit keer het zwaaien met de portefeuille de tegenstribbelende partijen niet zou overtuigen. Het gegeven dat Colijn bij de tegenstanders zat, speelde een niet onbelangrijke rol. Hoewel Colijn achter de schermen zich niet lovend over De Geer uitliet, had hij de minister van financiën de afgelopen zeven jaar gesteund en zo nu en dan gecompimenteerd. Dat ging niet van harte, maar Colijn kon niet anders omdat De Geer precies het beleid uitvoerde dat hem voor ogen stond.

De Geer had beloofd dat de tariefsverhoging voor België en Luxemburg zou vervallen zodra het verdrag in werking trad. Hij verkocht deze ontheffing als 'het brengen van eer

aan Ouchy'.⁸³ Daar trapt Colijn en Oud niet in. De leider van de ARP vond het onbegrijpelijk dat de regering zo handelde. Het had óf Ouchy niet moeten ondertekenen óf met een ander voorstel moeten komen om geld binnen te halen. Afgezien van Ouchy had de vrijhandelaar Colijn sowieso bezwaren tegen een tariefsverhoging. Dat gold ook voor Snoeck Henkemans, die Schokking als fractievoorzitter van de CHU was opgevolgd. De Geer kreeg alleen onvoorwaardelijke steun van de katholieken, die in die jaren de tariefsverhoging van harte ondersteunden.

De Kamer besloot tot opluchting van De Geer de kwestie over de algemene beschouwingen heen te tillen. Oud was kwaad op Colijn dat hij hierin toestemde. Hoe kon hij het kabinet dat zijn 'levenswerk in Genève' vernietigde, nog een reddende hand toesteken? Dit wekte weer de woede van De Geer. "De Geer noemde het weinig vaderlandslievend dat Oud tegenover het buitenland zegt dat de regering aan het traktaat geen waarde hecht."⁸⁴

Het Vaderland noemde de situatie een 'latente crisis'.⁸⁵ Volgens Oud waren het de eerste voortekenen dat de regering op haar laatste benen liep, dat het was 'uitgeregeerd'. Colijn durfde uiteindelijk Ruijs de Beerenbrouck niet te laten struikelen. Binnenskamers sloten de drie rechtse partijen het 'compromis van de Kneuterdijk', vernoemd naar de plaats waar toen het ministerie van financiën was gevestigd.⁸⁶ De oplossing was om de tariefsverhoging alleen te laten gelden voor producten die niet in Nederland werden gemaakt.

Een ander heikel punt dat De Geer binnenskamers aan het eind van het jaar moest afhandelen was de verhoging van de pensioenpremies. In eendrachtige samenwerking met Aalberse wist hij dat gevaar op het laatste moment te bedwingen. "Zo werd het vrijdag een grote overwinning voor De Geer: alleen de sociaal-democraten en de communisten stemden tegen. Zo was de regering andermaal gered", concludeerde Aalberse.⁸⁷

De Geer en de katholieken

Als er een karaktereigenschap was die De Geer onderscheidde van zijn partijgenoten dan was het wel dat hij niets van het anti-papisme moest hebben. Al vanaf zijn eerste schrijven, de brief naar *De Standaard* en *Politiek Panorama*, verdedigde hij het streven van Kuiper om samen met de katholieken te strijden voor vrijheid van onderwijs. De vrees dat protestanten snel door de rooms-katholieken onderdrukt zouden worden, noemde hij een schromelijk gebrek aan zelfvertrouwen.

CHU'ers vonden dat Nederland bestuurd moest worden als een 'christelijke staat in protestantse zin', zoals dat luidde in het beginselprogramma uit 1908. Vooral de leden afkomstig uit de CH-Kiezersbond en de Fries Christelijk-Historische Bond waren vaak uitgesproken anti-rooms.⁸⁸ Rond de kwestie van het gezantschap bij het Vaticaan bleken behalve Lohman ook andere CHU'ers – zoals Snoeck Henckemans, Tilanus en Krijger – zich fel af te willen zetten tegen de RKSP. Deze CHU'ers kwamen uit de vrij-antirevolutionaire tak. In de jaren twintig wakkerde de opkomst van de Hervormde-Gereformeerde Staatspartij de latente anti-roomse houding van de CHU nog eens aan.

Als opkomend politicus was De Geers gematigde opstelling gebleken uit een artikel dat hij in 1901 schreef voor het maandblad *Onze eeuw*.⁸⁹ Een van zijn stellingen was dat de

‘christelijke zettingen’ en ‘zedelijke vastigheden’ in gelijke mate zijn terug te vinden bij protestanten en bij katholieken. Hij riep christenpolitici op tot eenheid. Tot op zekere hoogte leek hij daarin op zijn leermeester De Savornin Lohman, die in zijn ‘jonge jaren’ heel goed kon opschieten met de katholieke leider Schaepman. Later raakte echter ook Lohman bevangen door het anti-papismevirus.

De Geer moest zich bij zijn publieke uitingen over katholieke thema’s enigszins inhouden. Hij had immers rekening te houden met artikel vier van het CHU-beginselprogramma. Van Lohman mocht je flink van mening verschillen met andere CHU’ers en in de Tweede Kamer afwijkend stemmen, als je maar niet morrelde aan de partijbeginselen. De open houding van De Geer ten opzichte van katholieken is daarom zichtbaarder in zijn persoonlijke relaties met katholieke collega’s. Dat was duidelijk het geval bij Ruijs de Beerenbrouck. Hoe goed De Geer en Ruijs konden samenwerken is reeds beschreven.

Veel minder bekend waren zijn goede banden met Octaaf van Nispen tot Sevenaer. Zij leerden elkaar kennen in 1912 toen De Geer een jaar ondervoorzitter van de Tweede Kamer was en de ziekelijke Van Nispen vaak moest vervangen. Daarna was Van Nispen gezant in Rome geworden totdat de motie-Kersten in 1925 daar een einde aan maakte. Al die jaren onderhielden zij contact. Een keer zochten zij elkaar tijdens een vakantie op in een hotel in de Duitse stad Königstein.⁹⁰ Nadat Van Karnebeek in 1927 was afgetreden, vroeg De Geer Van Nispen of hij minister wilde worden. Dat wees Van Nispen af vanwege zijn slechte gezondheid, maar ook omdat hij meende dat veel protestanten hem ervan verdachten ‘onder Vaticaanse invloed’ te staan.⁹¹ Hij bedankte De Geer voor het in hem gestelde vertrouwen. “Er zijn geloof ik weinig protestanten in Nederland die de katholieken volledig hun vertrouwen schenken.”

Een jaar later reageerde Van Nispen op de felicitatie die De Geer had gestuurd in verband met diens benoeming als gezant in Brussel.⁹² Op die benoeming, waarop De Geer als premier de nodige invloed zal hebben gehad, kwamen negatieve, anti-rooms getinte reacties. Weer dankte Van Nispen De Geer voor het vertrouwen. “Gij stelde u met uw ruime opvatting boven dergelijke kleingeestigheid, maar er zijn er velen in ons land, die zich niet tot uw hoogte van opvatting kunnen opwerken.” Na de oorlog zou De Geer zijn doodzieke oud-collega enige malen thuis opzoeken.⁹³

Andere katholieken met wie De Geer meer dan uitstekend kon samenwerken waren Charles Welter en L.N. Deckers, over wie in volgende hoofdstukken meer.

Met de katholieke leider Nolens kon De Geer heel wat minder goed uit de voeten. Het is de vraag hoe dat kwam. De priester had vooral moeite met het ‘onberekenbare’ in het optreden van De Geer.⁹⁴ Daar kwam bij dat hij in de CHU in het algemeen een spelbreker zag en het anti-papisme in die partij natuurlijk verafschuwde.⁹⁵ Nolens’ biograaf Gribling kon zich niet aan de indruk onttrekken dat de RKSP-leider in De Geer veel minder vertrouwen had dan in De Visser of Lohman. Hoewel Nolens zelf uiteraard zijn voorkeuren had, is het niet uitgesloten dat de mening van Colijn, met wie de katholieke leider vanaf 1925 zeer nauw optrok, hierbij een rol heeft gespeeld. Kennelijk had Nolens niet in de gaten dat in de CHU niemand zo onbevangen tegenover hetatholicisme stond als De Geer. Daar had de priester politiek gezien meer munt uit kunnen slaan door De Geer welwillender te benaderen.

Net als bij Colijn ging die afkerige houding meer uit van Nolens dan van De Geer. Bekend is de toespraak van De Geer in 1927 bij de viering van het veertigjarige priesterfeest van Nolens. De aanwezigheid van de protestantse minister-president bij dit katholieke feest was op zich al opvallend. In zijn rede prees hij Nolens voor zijn scherpzinnigheid, nuchter verstand en zelfbeheersing.⁹⁶ De Geer gebruikte de woordspeling 'Nolens volens'. Dat is Latijn voor 'tegen wil en dank', waarmee De Geer wilde aangeven dat er in de Nederlandse politiek in de jaren twintig weinig gebeurde zonder de instemming van Nolens. De ironisch bedoelde uitdrukking 'Nolens volens' wekte in het land enige opschudding.⁹⁷ Hoe kon een protestant nu toegeven dat een katholiek in Den Haag zo invloedrijk was geweest?

Nolens overleed, na een korte ziekte, op 27 augustus 1931. Hij was toen nog lid van de Tweede Kamer. De Haagse politiek reageerde geschokt op zijn overlijden. De reactie daarop van De Geer is niet bekend.

Het einde van Ruijs III

Het kabinet overleefde de kwesties rond Ouchy en de pensioenpremies, maar met de herziening van de gerechtelijke indeling stond er een nieuw probleem voor de deur. Minister Donner moest flink bezuinigen bij Justitie en dat wilde hij doen door zeven rechtbanken en 48 kantongerechten te sluiten. Het was een van de voorstellen van de door De Geer ingestelde commissie-Welter. Eind 1932, toen duidelijk was hoe groot de weerstand was, bracht Donner het aantal te sluiten rechtbanken terug naar vier rechtbanken en veertig kantongerechten.

Deze bezuiniging wekte vooral op het platteland verontwaardiging want de gerechten die dicht gingen waren veelal daar gevestigd. De grote steden behielden hun rechtbanken. Deze reorganisatie lag van oudsher moeilijk vanwege de lokale belangen die daarmee waren gemoeid. Op dit plan kwamen 223 bezwaren uit alle windstreken van het land. Een niet te onderschatten omstandigheid was dat de Kamer debatteerde op een moment dat de verkiezingen, in april 1933, reeds in het zicht waren. Dat vinden partijen altijd een slecht moment om kiezers te ontstemmen.

De negatieve geluiden kwamen vooral uit de christelijk-historische hoek. Dat lag voor de hand, want in het verkiezingsprogramma stond: "Mede om den trek naar de grote steden tegen te gaan worde bij de Overheidsbemoeyenis (...) gewaakt tegen achterstelling van het platteland."⁹⁸ Een forse meerderheid van de achterban van de CHU woonde op het platteland. Al bij de eerste CHU-fractievergadering waarop Donners voorstel ter sprake kwam, kwalificeerde Rutgers van Rozenburg dit als 'onchristelijk-historisch'.⁹⁹ Juriste Frida Katz betwijfelde of het voorstel wel zo doelmatig zou uitpakken als Donner voorstelde.

Voorzitter Snoeck Henkemans sprak de dag voor de fractievergadering met De Geer die hem op het hart had gedrukt dat minister Donner overwoog om de portefeuille- of zelfs de kabinetskwestie te stellen bij verwerping van dit ontwerp. De Geer had gehoord dat de fractie wilde gaan dwarsliggen en hoopte met dit dreigement zijn partijgenoten op andere gedachten te brengen.

Twee maanden later, op 2 februari 1933, bleek tijdens het debat dat de CHU-fractie niet onder de indruk was geraakt van de dreigende woorden van De Geer. Namens de fractie zei Katz dat de bezuiniging bij Justitie te eenzijdig bij het platteland terecht dreigde te komen. Zij wees het voorstel beslist van de hand. Omdat ARP en RKSP, hoewel met de nodige twijfels en bezwaren, aangaven het wetsvoorstel te willen steunen en de partijen aan de linkerkant meenden dat de kleine omvang van de bezuiniging niet opwoog tegen de nadelen voor de bevolking op het platteland, kwam het lot van minister Donner en het kabinet in handen van de CHU te liggen.

De Kamervoorzitter willigde het verzoek van Donner, die zag dat de kwestie uit de hand dreigde te lopen, in om zijn verdediging uit te stellen. De volgende ochtend was er kabinetsberaad waar Donner de vraag opwierp of het nog verstandig was vast te houden aan de kabinetskwestie. Donner zelf had zich destijds blanco opgesteld en twijfelde. Ruijs twijfelde ook. Maar De Geer drong erop aan voet bij stuk te houden, want hij had dat al aan de CHU-fractie kenbaar gemaakt. Hij vond dat hij niet meer terug kon. Terugtrekken zou duiden op zwakheid.¹⁰⁰

Iedereen voelde een crisis aankomen en achter de schermen werd druk met elkaar gesproken. Snoeck Henkemans en Tilanus wezen Ruijs erop dat de fractie van geen wijken wilde weten, omdat het ontwerp in strijd was met haar program.¹⁰¹ De Geer had eveneens een afspraak met de twee Kamerleden, maar die ging niet door vanwege een gebeurtenis in Nederlands-Indië. Op zaterdag 4 februari brak op het pantserschip *De Zeven Provinciën* in de Indische wateren muiterij uit. De zeevarenden protesteerden tegen het verlagen van de soldij voor de manschappen. Wellicht speelde ook mee dat de Indiërs, die de meerderheid van de muiters vormden, een lagere status hadden binnen de marine.¹⁰² Het land stond door deze actie op zijn achterste benen. Vooral de rechtse partijen zagen dit als een directe aantasting van het gezag, waartegen de regering snel en resoluut moest optreden.

De Geer vond het terecht dat de muiterij werd beantwoord met geweld.¹⁰³ De aantasting van het gezag vond hij erger dan gewapend optreden, waarbij zelfs doden vielen. De ramp was niet te overzien geweest wanneer de geest van de muiterij zou zijn overgeslagen naar andere oorlogsbodems. "Grover ontredde is nauwelijks denkbaar." De Geer was lang niet zo irenisch als velen dachten. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de pacifistische dominee Heering, met wie hij later veelvuldig in verband werd gebracht, die dit geweld bij de Zeven Provinciën categorisch afwees.¹⁰⁴

De bezetting van het pantserschip betekende dat zowel de regering als de CHU-fractie met de crisis rond Donner onder grote druk kwam te staan. Hoe kun je een kabinetscrisis verkopen aan het publiek op een moment dat er stevig optreden van een regering wordt gevraagd. De besprekingen over de twee zaken gingen door elkaar lopen, wat de crisissfeer nog verhoogde.

De dag na het Kamerdebat over de Zeven Provinciën waaruit bleek dat velen zich zorgen maakten over de handhaving van orde en gezag, beraadslaagde het kabinet. Daar stelde De Geer dat als de CHU-fractie met het Donner-voorstel niet wilde buigen, dat dan 'wij in de gegeven omstandigheid moesten wijken'.¹⁰⁵ Deze opmerking veroorzaakte enige consternatie bij de collega's. Twee dagen daarvoor, toen het nieuws over de muiterij al bekend was, vond De Geer nog dat het kabinet voet bij stuk moest houden. Men maakte

De Geer het verwijt onvoorspelbaar en inconsistent te zijn. Donner probeerde later de draai van De Geer te verklaren door te wijzen op de omstandigheid dat voor De Geer een conflict dreigde met de CHU-fractie, omdat hij bij de komende verkiezingen als lijsttrekker zou optreden.¹⁰⁶ Blijft staan dat De Geer dat dan eerder had moeten bedenken.

In elk geval besloot het kabinet om de volgende dag, vlak voor het debat over het Donner-voorstel, verder te vergaderen. De Geer vond toen wederom dat het kabinet 'de wijs-te' moest zijn in de omstandigheden en aan de CHU moest toegeven. Omdat het ging om een financiële kwestie, zou hij daarover de wind van voren krijgen, maar dat had De Geer er voor over. De andere ministers waren dat niet met hem eens. 'Wijken' zou als zwakheid worden aangemerkt en dat was 'in deze omstandigheden niet minder bedenkelijk'.

Donner moest de vergadering vroegtijdig verlaten om zijn reorganisatieplan in de Tweede Kamer te verdedigen. Even later nam Ruijs naast hem plaats achter de regerings-tafel en schoof hem een briefje toe met de uitslag van de stemming in het kabinet. Ruijs, Beelaerts van Blokland, Terpstra, Verschuur en De Graaff waren voor het stellen van de kabinetskwestie, De Geer, Reymer en Deckers waren tegen.¹⁰⁷

Ondanks Donners gloedvolle betoog dat enigszins deed denken aan zijn roemruchte verdediging bij de wet tegen smalende godslastering, bleef de CHU bij haar afwijzing van de bezuiniging. De liberaal Boon diende na het antwoord van Donner een 'motie tot schorsing' in met als doel om de beraadslagingen over dit voorstel te stoppen. Dit ordevoorstel werd met 51 tegen 38 stemmen aangenomen. Alleen de ARP en de RKSP steunden de minister. Donner wilde dit niet accepteren en de meerderheid van het kabinet ook niet.

Na veel vijven en zessen besloot het kabinet tot een Kamerontbinding en vervroegde verkiezingen. Op dat moment was de muiterij op De Zeven Provinciën nog in volle gang. Ruijs vond het in een tijd van 'ongeevenaard grote moeilijkheden van economische en andere aard' niet verantwoord om het ontslag van het kabinet aan te bieden.¹⁰⁸ Op die manier was het pad geëffend voor de vorming van een parlementair kabinet en kon het oude kabinet toch de lopende zaken afhandelen.

Puchinger maakte ooit de losse opmerking dat het een 'strategische fout' was van het kabinet om niet ook de minister van financiën aan het debat over de reorganisatie van de rechtbanken te laten deelnemen.¹⁰⁹ De Geer had dan de Kamer nog eens kunnen wijzen op de noodzaak van bezuinigen. Het is de vraag of dat veel geholpen zou hebben, maar vooral of De Geer daar veel voor gevoeld zou hebben.¹¹⁰ Het is duidelijk dat hij in de kwestie rond de reorganisatie van de rechterlijke macht een inschattingsfout had gemaakt. Zijn collega's waren verbolgen over zijn 'opportunisme' of 'wankelmoedigheid'.¹¹¹ Ten opzichte van de vorige keer, toen hij de kwestie verdedigde, hadden er zich geen nieuwe feiten voorgedaan en waren er geen andere argumenten naar boven gekomen.

In de dagen rond de kabinetscrisis kreeg De Geer het aanbod om vicepresident te worden van de Raad van State. In een gesprek met Tilanus en Snoeck Henkemans vertelde hij dat hij gepolst was om de overleden Van Lynden van Sandenburg op te volgen bij de Raad van State.¹¹² De kwestie rond de rechtbanken was op dat moment volop aan de gang en de afloop was onzeker. De Geer zei dat hij dit aanbod in beraad hield, omdat de weg naar dit prestigieuze ambt open zou liggen indien het kabinet over de kwestie zou struikelen. Vijf dagen later – op 11 februari, het kabinet was gevallen – moest Tilanus bij

De Geer komen.¹¹³ De Geer vertelde hem dat hoewel hij nu geen minister meer was, hij niettemin had bedankt voor het vicepresidentschap van de Raad van State. Hij wilde liever Kamerlid worden, net zoals zijn leermeester De Savornin Lohman, in de verwachting daar 'nuttig werk' te kunnen blijven doen.

Verkrampde minister van financiën

Bijna zeven jaar lang was De Geer achtereen minister van financiën geweest. In die jaren had hij het nodige gezag opgebouwd, behalve dan bij politici uit het kamp-Colijn zoals Van Wijnbergen, Koolen, Idenburg en Colijn zelf.¹¹⁴ Illustratief voor dat gezag waren opmerkingen van katholieken wanneer in de fractie de vraag opkwam of zij het kabinet-Ruijs nog wel moesten steunen. Steeds minder voelden katholieke Kamerleden zich thuis bij de liberaal-economische uitgangspunten van de coalitie. Hoewel Nolens niet bekend stond als een politieke vriend van De Geer, twijfelde hij niet aan de bekwaamheid van de CHU-minister. Nolens wees op het gevaar van moties en een mogelijke kabinetscrisis die daarvan het gevolg zou kunnen zijn en "dat 't op 't ogenblik zeer moeilijk zal zijn een andere goede minister van financiën te vinden".¹¹⁵ Dat hij het met De Geers beleid eens was, liet hij hem persoonlijk blijken.¹¹⁶ Ook zijn opvolger Aalberse maande zijn fractieleden tot voorzichtigheid, bijvoorbeeld als Van Wijnbergen hem aanspoorde om zijn vertrouwen in het kabinet op te zeggen, omdat het 'niet bij machte is zijn taak te volbrengen'.¹¹⁷ Aalberse reageerde dan met: "Bovendien moet bij dit alles ook deze vraag onder ogen worden gezien: welke gevolgen zal het aftreden van De Geer, die het vertrouwen van de 'haute finance' bezit, hebben? Dit is een zeer ernstige vraag."¹¹⁸

De stijl waarop De Geer zijn ministerschap uitvoerde noemde Oud 'polemiserend', want hij kon weinig over zijn kant laten gaan zonder terug te schieten.¹¹⁹ Maar De Geer was volgens hem ook 'autocratisch', niet bereid of in staat om naar de Kamer te luisteren. Het was dan volgens Oud een kwestie van 'Rechthaberei'.¹²⁰ *Het Vaderland* schreef in 1930 onder de kop 'Stroef' over de bestuursstijl van De Geer.¹²¹ In Haagse kringen werd steen en been geklaagd over het gebrek aan soepelheid bij de bewindsman. Die stroefheid was te verklaren uit de begeerte 'dat men altijd precies zal weten wat men aan hem heeft', maar dat was daarmee nog niet goed te praten, zo stelde de liberale krant. Het 'suaviter in modo, fortiter in re' zou voor de staatsman een wijze les kunnen zijn. Dat zou ook goed zijn voor het kabinet omdat De Geer veruit de belangrijkste man van het kabinet was, aldus *Het Vaderland*.

Hoezeer Van Vuuren overliep van bewondering voor de werklust en de intelligentie van De Geer, kritiek had hij ook. Vooral op het punt van het voeren van overleg met de Kamer. Eind 1929 overviel De Geer de Kamer met een wetsvoorstel tot afschaffing van de zogeheten verdedigingsbelasting II, een op zich onschuldig wetsvoorstel. Van Vuuren verweet De Geer in het debat dat hij dit ontwerp niet zo onverhoeds had moeten indienen. Hij had dit op zijn minst kunnen aankondigen in de miljoenennota.¹²² De Geer zei daarop dat het wetsontwerp in september nog niet helemaal klaar was en daarom niet in de miljoenennota stond. Dit is niet een echt sterk argument, want deze nota staat doorgaans vol met aankondigingen van wetten die op dat moment nog in de steigers staan.

Maar het was volgens De Geer ook zo dat als een minister van financiën ‘wat miljoenen te vergeven heeft’ hij ‘zoveel – overigens gewaardeerde – adviezen krijgt’, dat het maar beter is om een ontwerp opeens in te dienen. Aan vooroverleg met Kamerleden had De Geer eigenlijk geen behoefte. Hij had zijn eigen verantwoordelijkheid.

De autocratische en solistische houding van zijn eerste ministersjaren leerde hij later niet af. De samenwerking met Van Doorninck, in 1923 door Colijn aangesteld als thesaurier-generaal, liep verre van vlekkeloos. Nu was Van Doorninck, twaalf jaar lang de hoogste ambtenaar op Financiën, zelf niet bepaald een makkelijke man om mee samen te werken. Uiteindelijk is hij in 1935, na de zoveelste hoogopgelopen ruzie met minister Oud, opgestapt.¹²³

De Geer verschilde eens van mening met Van Doorninck over de vraag of de Tweede Kamer inspraak moest hebben bij de bestemming van overschotten op de begroting. In de gloednieuwe comptabiliteitswet was men vergeten om wettelijk te regelen wat er met de saldi van de gewone rekening moest gebeuren. Van Doorninck wilde de Kamer die invloed niet geven vanwege de ‘deprimerende’ werking die dit zou hebben op bezuinigingsarbeid. De Tweede Kamer had volgens hem de neiging om meevallers te verbrassen. De Geer was het inhoudelijk eens met zijn ambtenaar, maar had te maken met het budgetrecht van Kamerleden. Van Doorninck hield echter koppig vol en deed het uitzonderlijke verzoek hem te ontheffen van het maken van een conceptmemorie van toelichting, ‘aangezien ik geen enkel argument ter verdediging van dit wetsontwerp naar voren zou kunnen brengen’.¹²⁴

Dit was voor De Geer geen straf, integendeel, hij schreef dit liever zelf. Tijdens zijn bewind op Financiën waren bijvoorbeeld alle miljoenennota’s van zijn hand. De wet over de overschotten kreeg het jaar daarop de goedkeuring van de Tweede Kamer. Dit conflict verpestte de persoonlijke verhoudingen tussen de twee mannen totaal.¹²⁵ De Amsterdamse ondernemer Heldring was goed bevriend met Van Doorninck en constateerde met enige regelmaat hoe slecht de samenwerking tussen zijn vriend en De Geer verliep. In zijn beschouwing over hoe leiding in de regering-Ruijs ontbrak schreef hij: “De Geer is de bekwaamste, maar leidt ook niet en schiet niet met zijn rechterhand Van Doorninck op.”¹²⁶

Het beeld van het derde kabinet-Ruijs was in 1933 niet goed. Zeker op het eind straalde het volgens velen te weinig zelfbewustheid uit. Op het moment dat het kabinet struikelde was het volgens Oud ‘uitgeregeerd’. De liberaal Knottenbelt verweet de regering een gebrek aan ‘kracht op nagenoeg alle terreinen van zijn beleid’.¹²⁷ Hij vond dat er niet genoeg werd bezuinigd, hoewel volgens Ruijs juist de liberalen als puntje bij paaltje kwam hun steun terugtrokken zoals bij het rechtbankenplan van Donner. Vooral in het laatste jaar vond men dat het kabinet onvoldoende instond voor rust en orde. Demonstraties, van links en rechts, liepen soms uit de hand. En van links kreeg het kabinet de schuld van de werkloosheid. Op 8 november 1932 demonstreerden werklozen tijdens de algemene beschouwingen op het Binnenhof en schreeuwden leuzen als:

“Wie brengt honger in ons huis?/ Dat is Ruijs, Ruijs, Ruijs!”

of

“Wie maakt onze centen zoek?/ Dat is Ruijs de Beerenbrouck!”¹²⁸

Wat Ruijs III opbrak was het gegeven dat het niet de juiste receptuur vond voor de economische crisis, die de langdurigste van de eeuw bleek te zijn. Het economisch beleid was niet alleen niet adequaat, maar werkte zelfs averechts. De bevolking was na vier jaar het bezuinigen moe. Het kabinet – met name De Geer die de architect was van het economische en financiële beleid – zag zich gedwongen om telkens nieuwe bezuinigingen aan te kondigen en maakte daarmee de indruk amechtig achter de feiten aan te hollen.

De Geer moest soms van ‘zijn geloof vallen’ door te grijpen naar protectionistische maatregelen. Naar het einde van zijn ministerschap werd het beleid grilliger; dat kwam zijn consistentie niet ten goede. Viel het De Geer te verwijten dat hij begin jaren dertig geen adequaat antwoord kon formuleren op de economische crisis? We wezen er al op dat in die jaren geen enkele andere partij met de oplossing kwam die achteraf de juiste bleek te zijn: stimuleren van bestedingen door de overheid en loslaten van de koppeling aan het goud.

Slaagde De Geer dan in zijn doelstelling om te bezuinigen op de uitgaven van de overheid? Eigenlijk lukte hem dat in die jaren minder goed dan tijdens de vorige crisis, begin jaren twintig. De cijfers wijzen uit dat de begroting met name 1931 flink omhoog schoot, van 738 naar 865 miljoen gulden.¹²⁹ Dat kwam doordat dat jaar verschillende regelingen die in het vorige kabinet in gang waren gezet, zoals de Financiële-verhoudingswet en een verruiming van de ouderdomswet, in 1931 in werking kwamen. De Geer zag zich, zoals al gezegd, gedwongen om te snijden in zijn ‘eigen’ gemeentefonds. In 1932, zijn laatste jaar, slaagde hij er met moeite in om de begroting op 883 miljoen gulden te houden, 18 miljoen meer dan het jaar daarvoor.

Op het eind van zijn termijn als minister moest De Geer steeds vaker terugvallen op het machtswoord om zijn beleid door de Tweede Kamer geaccepteerd te krijgen. De opeenvolgende bezuinigingen en lastenverzwaringen om de begroting in evenwicht te houden waren voor de partijen steeds moeilijker aan hun achterban te verkopen en De Geer merkte dat in de debatten. In plaats erop te vertrouwen dat als puntje bij paaltje kwam de partijen toch wel zouden bijdraaien, reageerde De Geer steeds krampachtiger op het tegenstribbelen van Kamerleden. Het wekte bij velen de indruk dat De Geer, na zeven jaar Financiën, was uitgeregeerd. Zelf moet hij dat ook wel hebben aangevoeld. Met name de laatste jaren als minister van financiën golden als tropenjaren.